

Галина Бухта

Іллінецький аграрний фаховий коледж

аспірантка (Україна)

e-mail: llin.bibl@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1069-3280>

Академік НААН А.О. Бабич та його наукова школа з аграрного дослідництва (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Анотація. Метою дослідження є визначення умов становлення і функціонування, внеску у науку, науково-технічний і соціальний прогрес досягнень наукової школи академіка НААН А. О. Бабича, місця і ролі її наукової діяльності у час радянської аграрної політики та період реформування аграрної галузі України. Вивчення окремих аспектів діяльності наукової школи у питанні розв'язання проблеми дефіциту продовольства у період глибокої кризи сільськогосподарського виробництва країни й переходу від екстенсивних методів колгоспно-радгоспної системи на ринкові умови господарювання здійснено на основі архівних матеріалів. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні й поєднанні головних загальнонаукових принципів: історизму, об'єктивізму, науковості, історико-біографічного аналізу у комплексі з історико-системним, біографічним, хронологічним, описовим та статистичним методами. **Наукова новизна** дослідження полягає у поглибленому вивченні досягнень наукової школи А. О. Бабича і його послідовників у напрямі селекції, рослинництва і кормовиробництва у контексті суспільно-політичних змін, на основі поєднання із матеріалами інтерв'ювання учнів академіка і його родини, що сприяло комплексному дослідженню історичного внеску наукової школи, як успішного творчого колективу, у розв'язання проблем аграрної науки. **Висновки.** У період трансформаційних перетворень сільськогосподарської галузі та наукового забезпечення селекційних і технологічних напрямів аграрного виробництва України академіком НААН А. О. Бабичем заснована наукова школа із напрямку селекційно-технологічного забезпечення та розвитку аграрної науки. Ученими наукової школи були розгорнуті перспективні дослідження із селекції, насінництва зернофуражних, зернобобових і кормових культур, запропоновані концепції та методи у кормовиробництві, зроблені відкриття і винаходи, створено багато нових, адаптованих під сортові технології сортів кормових культур, удосконалені технології їх вирощування. Запропоновані наукові розробки поліпшили стан кормової бази, забезпечили виробництво якісних повноцінних кормів. Це відіграло значну роль у перебудові сільськогосподарської науки в Україні, здобутті вагомих наукових і виробничих результатів.

Ключові слова: академік А. О. Бабич, Інститут кормів, історія аграрної науки, кормовиробництво, наукова школа, рослинництво, селекція, учні.

Постановка проблеми. Звернення до історії становлення й розвитку наукової школи вітчизняної аграрної науки із проблем кормовиробництва кінця ХХ – початку ХХІ ст., заснованої академіком А. О. Бабичем в НДІ кормів Південного відділення ВАСГНІЛ (нині – Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН), у співпраці з іншими галузевими установами, потребують ретельного вивчення й аналізу з огляду науково-теоретичних уявлень про науковий доробок академіка і його учнів. У 1980–2015 рр. вони забезпечували науковий супровід й позитивну динаміку змін у сільськогосподарському виробництві. Важливим є студіювання значно ширшого, соціально-політичного виміру у питанні розвитку національного інтелекту, наявності творчої спадщини академіка як національного надбання. Реалізуючи ідею комплексного дослідження й узагальнення наукового спадку видатного українського ученого академіка А. О. Бабича, особливої уваги потребує вивчення діяльності його наукової школи із напрямку селекційно-технологічного забезпечення та розвитку аграрної науки.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Джерельна база студій над поступом української наукової школи із селекційно-технологічного забезпечення та розвитку аграрної науки, заснованої академіком А. О. Бабичем має певні напрацювання за останні десятиліття, проте продовжує характеризуватися фрагментарністю. Так, зазначена проблема частково розглянута у праці А. Г. Степаненка. Певною мірою біографічні відомості із життєпису та деякі фундаментальні основи діяльності наукової школи академіка НААН А. О. Бабича викладені у книзі К. С. Михайлова. Узагальнені відомості про ученого та його наукові досягнення містяться у дослідженнях науковців НААН В. А. Вергунова, Н. Б. Щебетюк, О. П. Анікіної та ін. Короткий аналіз наукової спадщини ученого окремих періодів його творчої діяльності здійснили учені

.....
Інституту кормів і сільського господарства Поділля НААН О.В. Корнійчук, В.С. Задорожний, А.А. Бабич-Побережна. Становлення і розвиток наукової школи, здобутки засновника школи і його послідовників у часі розглянуто у науковій публікації І.С. Задорожної. У цьому дослідженні також проаналізовані стан підготовки кадрів вищої кваліфікації за період розвитку творчого колективу, сучасний стан і пошук шляхів вирішення наукових проблем.

Функціональна багатогранність ученого-експериментатора та широта наукового діапазону заснованої ним наукової школи потребують вивчення та уваги з боку дослідників розвитку історії української науки і доповнення із залученням архівних джерел.

Джерельною базою дослідження проблеми є також масив документів радянського періоду та періоду незалежності України, що знаходяться у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) (ф. 2., оп. 15. Матеріали Ради Міністрів УРСР). Особливу зацікавленість серед матеріалів архіву становить комплекс документів, зокрема : «Листування відділу агропромислових галузей з міністерствами і відомствами про польове і лугопасовищне виробництво кормів, насінництво кормових культур і трав, виконання рішень Уряду по кормовиробництву» (ф. Р-2, оп. 15, спр. 2009, 2470); «Листування відділу агропромислових галузей із міністерствами і відомствами про роботу науково-дослідних установ АПК» (ф.Р-2, оп. 15, спр. 2043); «Листування відділу з питань агропромислового комплексу і продовольства з міністерствами і відомствами з питань роботи науково-дослідних установ та УААН» (ф.Р-2, оп.15, спр.3575).

Значний фактичний матеріал для здійснення дослідження міститься в архіві Інституту кормів НААН, зокрема це Особова справа академіка А. О. Бабича. Вагому частку джерельної бази становить творча спадщина академіка : особиста бібліотека ученого, у якій є монографії, книги, рукописи, патенти і свідоцтва (особисті й у співпраці), наукові публікації у фахових і періодичних виданнях, оригінальні автореферати.

Метою статті є спроба поглибленого вивчення й узагальнення наукових досягнень академіка А.О. Бабича та учнів його наукової школи, визначення її історичної місії у розвитку української аграрної науки та вирішенні державних завдань, а також уведення до наукового обігу нових джерел.

Виклад основного матеріалу. Сучасні реалії входження України у загальноєвропейські інтеграційні процеси вимагають переосмислення досвіду становлення сільськогосподарської науки, внеску наукових шкіл у її розвиток, науково-організаційної та педагогічної діяльності вітчизняних учених. Щодо цього цілком слушна заувага академіка НААН (Національна академія аграрних наук) В.А. Вергунова: «Кожна країна формує власну історію, контекстово залежну від системи цінностей свого цивілізаційного вектора, просякнуту національним колоритом та характерними особливостями, оскільки історія – це теперішній час, покладений на минувшину» (Вергунов, 2020, с. 27).

З огляду на аспекти змін історичних умов розвитку вітчизняної аграрної науки, аналіз наукової спадщини радянської доби потребує уважного підходу у питанні дослідження значного наукового досвіду провідних українських учених. Наполегливою працею та завдяки значним інтелектуальним зусиллям і цілеспрямованості, почуттям обов'язку, вони підняли та звеличили українську науку, створили наукові школи, виховали гідних послідовників.

Умовою виникнення та основою діяльності наукової школи за О. О. Богомольцем, є наявність видатного ученого, лідера із новими ідеями узагальнювального синтетичного значення, спроможного передати іншим свій ентузіазм, згуртувати навколо певної нової проблеми, упродовж багатьох десятиліть спільно працювати над її різними питаннями. Саме так формується нова наукова школа, продукуючи з роками нове гармонійне вчення (Богомолець, 1969, с. 302). Згідно із робочою моделлю сучасної наукової школи, розробленою Ю. О. Храмовим, «наукова школа являє собою неформальну творчу спільноту дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером у певному науковому напрямі, об'єднаних однаковими підходами до розв'язання проблеми, стилем роботи й мислення, оригінальністю й новизною ідей і методів реалізації дослідницької програми, яка одержала значні наукові результати, здобула авторитет і громадське визнання в даній галузі знання» (Храмов, с. 122).

Водночас здатність науки до універсального синтезу у сфері як державотворення, так і наукового супроводження усіх виробничих галузей народного господарства є ознакою національної історії. Відомо, що радянська колгоспно-радгоспна система з її плановою економікою потребувала наукового забезпечення розвитку галузей сільського господарства, координації діяльності наукових і виробничих структур не тільки через органи влади як структури управління й контролю, але й шляхом виконання державних програм через новостворені науково-дослідні установи та інституції. Втім, навіть в умовах жорсткого адміністративно-командного тиску й посиленого контролю зі сторони органів влади на всіх її рівнях ученим

вдавалося працювати системно над поставленими проблемами та досягати значних наукових результатів.

Відомо, що найгострішу проблему радянського народного господарства упродовж десятиліть створювало відстале сільськогосподарське виробництво, що спричинило дефіцит харчових продуктів. Для «стабілізації» ситуації здійснювалися різні заходи, приймалися постанови з питань поліпшення забезпечення населення продовольством (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 15, спр. 1329, арк. 101–117), окреслювалися нові завдання на перспективу. Великі надії у питанні розвитку тваринництва й забезпечення галузі повноцінними кормами, як джерелами продуктів харчування, покладалися на НДІ кормів УААН (ЦДАВО, ф. 2, оп. 15, спр. 1704, арк. 168). Проте, виробничі показники галузі упродовж десятиліть залишалися досить низькими, бо цілком залежали від міцної кормової бази та якісних кормів з максимальним вмістом поживних речовин, яких у господарствах катастрофічно не вистачало (ЦДАВО, ф. Р-2, оп., 15, спр. 2470, арк. 25, 26, 50, 117, 123, 136-142).

Коло окреслених проблемних питань радянської аграрної політики успадкувала незалежна українська держава, якій потрібно було реформувати галузь, пережити важкі трансформаційні процеси переходу на ринкові умови господарювання, як безальтернативного шляху розвинутих країн світу методом «докорінної перебудови діяльності аграрної науки та прискорення науково-технічного прогресу в агропромисловому комплексі», «інтеграції науки із виробництвом, прискореного розвитку фундаментальних і прикладних досліджень» (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 15, спр. 1336, арк. 29).

Як керівник державної програми із кормових культур (із 1980 р.) зі шпальт офіційної урядової газети «Голос України» (1992) професор у галузі рослинництва і селекції А. О. Бабич зауважив щодо «національної біди» України, корінь зла якої, на його думку, полягав у історичній традиції приділення незначної уваги виробництву енергетичних і високобілкових кормів. Висновки щодо передумов успішного функціонування аграрного сектору країни учений зробив у результаті вивчення досягнень світового кормовиробництва, цитуємо зокрема: «...найшвидше досягають успіхів, процвітають в економіці й житті людей ті фермери, господарства й країни, які прискореними темпами розвивають виробництво зернофуражних культур, кормів і сої, розв'язують проблему кормів і білка» (Бабич, 1992, с. 1).

Відтак постать видатного діяча у галузі аграрної науки А. О. Бабича (1936–2015) привертає увагу визначним місцем, яке він посів у світовій науковій ніші. Учений і організатор аграрного дослідництва головною місією для себе вважав служіння сільському господарству своєї країни (Бабич, 1990, с. 2). Так, колишній президент України Л.М. Кравчук схарактеризував академіка А.О. Бабича, як особистість, «керовану ідеалами любові до своєї землі». «Титаном науки чистого і світлого сумління» назвав академіка учений О. Зінченко; учені І. Гудков, В. Гудзь – «новатором науки, чуйною людиною».

Значний і багатогранний науковий доробок академіка А. О. Бабича – 1065 наукових праць, із них 30 монографій, книг і довідників, (Національна академія, 2012, с. 17–18), зокрема назвемо найбільш вагомі: «Проблема білка і вирощування зернобобових на корм» (1993), «Кормові і білкові ресурси світу» (1995), «Світові, земельні, продовольчі і кормові ресурси» (1996), «Кормові і лікарські рослини в ХХ – ХХІ століттях (1996) та ін.

Становлення особистості А. О. Бабича, як ученого відбувалося під впливом наукового комунікування із видатними уже на той час діячами вітчизняної науки –Б.Є. Патонем, В.М. Ремеслом, А.І. Задонцевим, А.М. Гіренком та ін. Так, у дніпропетровській науковій школі А.О. Бабич сформувався як науковий діяч, визначив пріоритетні напрями діяльності, над якими працював упродовж усього творчого життя. З 1975 р. він працював завідувачем лабораторії кормових культур Всесоюзного НДІ кукурудзи (нині – Інститут зернових культур НААН); у 1979 р. захистив докторську дисертацію «Особливості технології вирощування сої в умовах Північного Степу України». У 1980 р. отримав призначення на посаду директора Вінницького НДІ кормів (Архів Інституту кормів, арк. 37) і упродовж десятиліть розвивав дослідження із обраної теми. Практично в усіх регіонах країни працювали його учні, співвиконавці державних програм «Продовольство-95», «Корми і кормовий білок», «Кормовиробництво», «Концепції розвитку кормовиробництва» (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 15, спр. 1704, арк. 171–185), що висунули цілий ряд наукових проблем із ресурсощадних і інтенсивних технологій вирощування кормових культур, розв'язання яких потребувало напруженої роботи та розвитку Інституту кормів УААН, як наукового координаційного центру галузевих науково-дослідних установ.

Відомо, що А.О. Бабич очолив масштабну розробку державних наукових програм з метою збільшення виробництва продуктів харчування (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 15, спр. 1336, арк. 38) із пріоритетних напрямів досліджень із кормовиробництва, а саме: «розв'язання проблеми кормового білка, вдосконалення технології виробництва грубих, соковитих і комбінованих кормів», створення та використання у виробництві нових сортів і гібридів кормових культур. Учений сформував нові напрями наукових досліджень, відкрив нові наукові лабораторії,

здійснював науково-методичний супровід із застосування інноваційних технологій, які були передані у колгоспи і радгоспи, що «дозволило підвищити в ряді господарств урожайність кормових культур, поліпшити використання природних кормових угідь і культурних пасовищ» (ЦДАВО України, ф.2, оп. 15, спр. 1704, арк.16), зміцнював водночас матеріально-технічну базу Інституту та підпорядкованих науково-дослідних установ, розвивав міжнародну співпрацю.

Для забезпечення підготовки наукових кадрів в Інституті кормів із 1993 р. розпочала роботу аспірантура за спеціальностями «Селекція і рослинництво», «Кормовиробництво і лувівництво», «Годівля тварин і технологія заготівлі кормів». У 1996 році у ній навчалося 38 аспірантів. Згодом – докторантура із кормовиробництва і лувівництва, годівлі тварин і технології заготівлі кормів. У 1995 р. створена спеціалізована вчена рада із захисту докторських і кандидатських дисертацій, із двох спеціальностей 06.00.12 «Кормовиробництво і лувівництво» і 06.00.16 «Годівля тварин і технологія кормів». Першими здобутками аспірантури став захист 6 докторських і 8 кандидатських дисертацій (Степаненко, 1999, с. 22).

Серед видатних імен діячів української науки, які захистили докторські дисертації за наукового консультування А.О. Бабича – академіки, професори Ф.Ф. Адамень, М.І. Бахмат, А.Д. Гаркавий, А.І. Дзюбайло, Л.О. Кирилеско, Я.І. Мащак, С.В. Красненков, В.Т. Маткевич, І.Ф. Підпалій, А.В. Черенков, Е.Р. Ермантраут, В.Ф. Петриченко та ін. Свого часу захистили кандидатські дисертації Т.В. Болоховська, Н.Ф. Волинець, Н.Я. Гетьман, О.О. Грабовський, С.В. Іванюк, Т.В. Дробітько, В.П. Забродський, В. Карасевич, В.Г. Липовий, Н.М. Петриченко, С.П. Медвідь та ін. На сучасному етапі розвитку аграрної науки вони мають свої вагомі наукові надбання і розвивають свої наукові школи.

Зазначимо, що значна складова дослідницької роботи наукової школи відображена в оригінальних наукових працях учнів А. Бабича та досягненнях сформованих нових творчих об'єднань. Втім, яскравими прикладами наукових здобутків учнів академіка із практичним застосуванням інновацій є їхні оригінальні рукописи авторефератів на здобуття докторських та кандидатських дисертацій. Зокрема, це автореферат дисертації К.П. Ковтун на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук на тему «Наукове обґрунтування технологічних прийомів створення високопродуктивних багаторічних травостоїв при конвеєрному виробництві кормів на орних землях Лісостепу» (Ковтун, 2006), керівник В.Ф. Петриченко. Предмет дослідження – види і сорти бобових і злакових багаторічних трав та їх травосумішок, технологічні прийоми створення багаторічних травостоїв. Результати наукових досліджень використовувалися при розробці зональних регіональних систем кормовиробництва (Вінниця, 1998), а також включені до «Наукових основ агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України» (Київ, 2005). Запропонована система виробництва кормів впроваджувалася у господарствах Вінницької, Житомирської, Тернопільської, Волинської, Івано-Франківської областей на площі близько 50 тисяч гектарів (Ковтун, 2006, с. 3).

Актуальність досліджуваної проблеми, яка визначалася потребою збільшення виробництва сої для розв'язання проблеми кормового білка у період переходу сільськогосподарського виробництва до ринкових відносин зазначена у роботі С.В. Іванюка із селекції і насінництва на тему «Оцінка і створення вихідного матеріалу для селекції сої на продуктивність, імуностійкість до хвороб та покращення якості насіння в умовах Лісостепу України» (Іванюк, 1996). Дослідження проводилися за наукового консультування А.О. Бабича; головна мета – поглиблене вивчення вихідного матеріалу для актуальних напрямлень селекції сої, на основі модельних сортозразків генетичної різноманітності світової колекції, можливість використання при створенні ранньостиглих високопродуктивних, стійких до хвороб сортів із високими показниками якості насіння сої в умовах Лісостепу України. Наукова новизна і практична цінність дослідження полягала у встановленні закономірностей мінливості та успадкування основних господарсько-цінних ознак, виявлення високого варіювання кількісних ознак та їх тісного зв'язку із умовами навколишнього середовища. За результатами цих наукових досліджень створені нові вихідні форми сої: ультраранньостиглий, імуностійкий до хвороб сорт «Краса Поділля»; середньостиглі продуктивні сорти «Подольська», «Агат» і «Побужанка». Результати досліджень доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми виробництва і використання кормового зерна і сої» (Вінниця, 1993), «Корми і кормовий білок» (Вінниця, 1994), «Україна в світових земельних продовольчих і кормових ресурсах і економічних відносинах» (Вінниця, 1995), (Іванюк, 1996, с. 2).

Науковою новизною підготовки дослідницької праці А.В. Дробітько на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук із рослинництва на тему «Формування урожаю зерна сої залежно від прийомів вирощування в умовах Південно-Західного Степу України» (2002), (керівник А.О. Бабич), стало виявлення високопродуктивних сортів сої; визначення загального фотосинтетичного потенціалу сої, економічної та енергетичної ефективності її вирощування. Практична цінність отриманих результатів дослідження полягала у забезпеченні

отримання на незрошувальних землях в умовах Південно-Західного Степу 16–20 центнерів насіння сої із гектара (Дробітько, 2002, с. 2).

Яскравим прикладом рівня розробки проблеми дослідження за наукового консультування А.О. Бабича є автореферат дисертації із кормовиробництва і луквіництва на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук Ж.А. Молдован на тему «Продуктивність різночасно дозріваючих травостоїв залежно від видового складу компонентів в умовах Лісостепу Західного» (2007). Актуальність проблеми викликана проблемою підвищення ефективності створення і використання у зазначеному регіоні сіяних лучних угідь та культурних пасовищ з метою визначення найбільш перспективних різночасно дозріваючих багаторічних травосумішок. Завдяки одержанню результатам виявлено найкращі моделі сіяних ценозів за різної тривалості їх використання та встановлені параметри за різних способів формування. Наукові розробки були упроваджені в СГК ім. Щорса Староконстянтинівського району Хмельницької обл. на загальній площі 70 гектарів (Молдован, 2007, с. 3).

Заслуговує на особливу увагу органічне поєднання творчої діяльності на паритетних засадах у період, який визначений хронологічними рамками статті, академіка Анатолія Бабича та його доньки – доктора економічних наук А. Бабиц-Побережної. Працюючи над глобальною проблемою світових продовольчих і кормових ресурсів, А. Бабиц залучав до наукових досліджень провідних спеціалістів і науковців Інституту кормів. Нині, як учений економіст-аграрник, А.Бабиц-Побережна розвиває напрям наукових досліджень із економіки національних і світових продовольчих високобілкових кормових ресурсів. Їм належать спільні визначні проблемні праці із проблем виробництва і використання світових та вітчизняних високобілкових ресурсів забезпечення продовольчої безпеки, зокрема : «Народонаселення і продовольство на рубежі ХХ–ХХІ століть» (2000), «Засуха, суховій і пилова буря в Україні в період глобальних змін клімату» (2014), «Селекція, виробництво, торгівля і використання сої у світі» (2011) та ін.

За К. Михайловим (Михайлов, 2006) коло наукової творчості лідера і учнів вінницької школи умовно розподіляється на декілька сфер, а саме: ретроспективний погляд ученого на історію сільськогосподарської науки; оцінка реальних тенденцій сучасності, закладення нової методики і досліджень, як основи теорії аграрної науки; націленість на майбутнє із ключових проблем – питань земельних, продовольчих і кормових ресурсів.

Відтак розвиваючи дослідження світового рівня, особисто і у співавторстві упродовж 1980–2001 рр., А. Бабиц щорічно публікував понад 20–40 наукових праць. Загалом на 2006 р. друковані наукові праці А. Бабича і його учнів склали понад 3686 статей, книг, підручників, монографій, довідників, рекомендацій; понад 286 патентів і авторських свідоцтв. Закономірно, що у 2011 р. підтверджено авторство селекціонера А.О. Бабича на 88 сортів сої та інших культур; 138 патентів на винаходи і авторських свідоцтв (Бабиц, 2011, с. 3).

Багаторічні дослідження наукової школи А. О. Бабича дали аграрному виробництву цінний вихідний селекційний матеріал, нові сорти зернових бобових і зернобобових культур, розробку генетичних основ та методик селекції у поєднанні комплексу корисних ознак – стійкості до стресових ситуацій, вилягання, високим вмістом білка. До творчих надбань наукової школи Анатолія Бабича належать спільно створені близько 100 сортів сої, зернобобових і кормових культур.

Оригінальність досліджень наукової школи підтверджують авторські свідоцтва на розробки, зокрема : «Метод боротьби із бур'янами у посівах люцерни» (№1070719, 1983); «Метод заготівлі корму із рослинної сировини» (№1287331, 1986); «Метод силосування кормів» (№1559470, 1989); «Спосіб посіву сої» (№1637056, 1990); «Метод збирання зернобобових культур на насіння» (№1611260, 1990); «Метод отримання корму» (№1765932, 1992) та ін. Захищені нові наукові розробки вінницької наукової школи патентами на винаходи, зокрема : «Подрібнювач до машини для збирання підв'ялених стеблових кормів» (№21043, 1997); «Пристрій для обробки скошених рослин» (№20109, 1997); «Установка для нагрівання та перемішування зернового корму» (№13957, 1997); «Обертач валків» (№22583, 1998); «Сінозбиральна машина» (№29254, 2000); «Засіб для обробки насіння» (№22928, 1998) та ін.

Зазначимо, що спільні творчі здобутки засновника і лідера наукової школи і його послідовників створили її значуще надбання, забезпечивши перспективний розвиток. Так, доктор с. г. наук, професор, академік НААН В. Ф. Петриченко, захистивши у 1995 р. під науковим керівництвом А. Бабича докторську дисертацію на тему «Наукове обґрунтування агротехнічних заходів підвищення урожайності та якості насіння в Лісостепу України», створив та об'єднав колектив учнів, які уже на 2019 рік успішно захистили 4 докторські та 38 кандидатських дисертацій (Задорожна, с. 154). Ученому належать монографії, підручники, навчальні посібники з агрономічної науки, зокрема : «Нова стратегія виробництва зернових та олійних культур в Україні» (2012); «Сучасні системи землеробства України» (2006), «Соє» (монографія, 2016) та ін. Наукові праці ученого і педагога збагатили вітчизняну агрономічну науку, зокрема її біологічний напрям у розкритті ролі факторів життя при формуванні високопродуктивних посівів

кормових і зернобобових культур. Автор і співавтор понад 620 наукових, науково-методичних і навчальних праць, разом із тим 45 монографій та навчальних посібників, співавтор 90 патентів України на сорти і технології (Задорожна, с.155), В.Ф. Петриченко робить вагомий внесок у розвиток української аграрної науки.

Авторитетну наукову позицію зайняв М.Ф. Кулик, доктор с. г. наук, професор, член-кореспондент НААН. Учений розвинув окремий напрям досліджень, зробив значний внесок у розвиток теоретичних основ та практичних методів раціонального використання кормів у годівлі тварин. У його творчому доробку монографії й навчальні посібники, зокрема : «Корми : оцінка, використання, продукція тваринництва, екологія» (2003); «Нові консерванти і технології кормів» (2004) та ін.

Розвивав ідеї наукової школи доктор с. г. наук професор Г.П. Квітко. Йому належить розробка і впровадження оптимальної структури кормових культур для господарств, прогресивні, екологічно безпечні технології вирощування багаторічних бобових трав. Учений є автором та співавтором понад 220 наукових праць (Задорожна, с. 157), найбільш вагомими серед них : «Багаторічні бобові трави – основа природної інтенсифікації кормовиробництва та поліпшення родючості ґрунту в Лісостепу України» (2013); «Наукові основи інтенсифікації польового кормовиробництва в Україні» (2008) та ін.

Варто зазначити, що серед головних чинників успіху наукової школи А.О. Бабича значну роль відіграли його особисті якості, як лідера, педагога та організатора наукової діяльності учнів. Про це свідчать відгуки послідовників академіка : «Проблема кормів і білка в рослинництві стала для нас спільною на довгі роки. Перша ж зустріч відбулася на початку 80-х на Хмельниччині, в м. Шепетівка на республіканській нараді з питань кормовиробництва. У науковців і виробників відразу склалося враження про могутній десант Інституту кормів у сусідню область: широке коло питань пропозиції виробникам, паритетний діалог з колегами...» (Е. Ермантраут, доктор с. г. наук, професор, м. Київ). «Розроблені схеми дослідів, вибрані методи досліджень, створена наукова школа вчених-кормовиків, в лабораторії зберігається атмосфера взаємодопомоги і принциповості у дотриманні методики закладки польових дослідів» (С. Красненков, Ерастівська дослідна станція); «...вражає його невтомність, працелюбність, відданість науці ...» (Д. Кондратюк, м. Вінниця); «...за час нашої спільної наукової діяльності сумісно опубліковано 10 наукових праць. Вдячний йому, що відкрив мені дорогу в науку» (В. Липовий, Інститут кормів, м. Вінниця); «Велика честь належати до наукової школи Анатолія Бабича. Відчуваю його підтримку і в роки наукової роботи в Буковинському інституті агропромислового виробництва» (В. Смолянінов, м. Чернівці) та ін.

Відтак, у науковій школі А. О. Бабича зосереджувалася творча енергія учених і дослідників, яка скоординувалася лідером під час наукового пошуку, що сприяло їх становленню. Характерна їй атмосфера терпимості, толерантності, стимулу до самостійної інтелектуальної праці, створеним здоровим мікрокліматом, високим стандартом досліджень, справили позитивний вплив у питанні вирішення актуальних і перспективних завдань вітчизняної науки.

Втім, остаточне цілісне уявлення про А.О. Бабича нам допомогла створити сутність ареалу практичної причетності його найближчого оточення. Донька ученого Аліна Анатоліївна зазначила про його суцільне захоплення наукою, дослідницькою роботою, новими ідеями, учнями, дисертаціями – цим він був щасливий. У лабораторії економічного дослідження і маркетингу Інституту кормів науковим співробітником нині працює також і внук ученого Максим Побережний. Максим Сергійович безпосередньо був причетним до підготовки нашого дослідження в питанні опрацювання наукової спадщини ученого.

Як підсумок зазначеного, процитуємо вислів самого А. О. Бабича: «Учений не може бути задоволений тільки результатами експериментальних досліджень, отриманих в лабораторії й на ділянках, вони повинні бути впроваджені у виробництво, освоюватися на полях і фермах. Лише той справжній вчений, хто на практиці бачить плоди своєї напруженої праці, якщо вони принесли реальну користь людям, заслуговує дійсного визнання народу» (Степаненко, 1999, с.41). У масивах збереженої наукової спадщини, в Інституті кормів, у музеї академіка НААН А.О. Бабича перебуває наразі і постать ученого, зокрема у викладах його наукової думки, у нових наукових досягненнях його учнів – послідовниках розпочатої ним справи.

Загалом у ході дослідження діяльності наукової школи А. Бабича та її вагомого внеску у розвиток аграрної науки, робимо висновок, що фундаментальною основою побудови й розвитку широкого діапазону наукових напрямів став багатоаспектний науковий досвід ученого, світове визнання і попит на його наукові досягнення. Упродовж свого творчого наукового життя А.О. Бабич понад 21 рік працював у зоні ризикованого землеробства Степу, 35 років працював у зоні Лісостепу, вивчав зону Полісся. За багаторічну історію наукової діяльності у науковій школі академіка створені нові районовані сорти кормових, зернобобових культур і сої, розроблені теоретичні основи й конкретні рекомендації виробництву щодо використання пасовищ і

сінокосів, режимів удобрення, зрошення і використання травостоїв. Науковою школою здійснено новий підхід до структури посівних площ у польовому кормовиробництві, виробництві кормового зерна, сої, зернобобових культур. Упродовж свого наукового шляху учений зумів об'єднати учнів навколо ідеї та завдань державного значення. Академік і його учні відкрили нові напрями, розвинули власні наукові дослідження, заснували наукові школи, розробки яких захищені патентами й авторськими свідоцтвами. У надрах наукової школи А.О. Бабича зародилися і дістали свій розвиток групи дослідників з новими лідерами, перспективними напрямками та програмами. Цим схарактеризовано виняткове органічне поєднання таланту дослідника, організатора й педагога сільськогосподарської науки, академіка А.О. Бабича, який виховав 16 докторів і 40 кандидатів наук. Результати багаторічних досліджень наукової школи А.О. Бабича у галузі кормовиробництва відіграли значущу роль у період трансформаційних змін аграрної галузі кінця ХІХ – початку ХХ століття, і сьогодні їм характерне джерельне значення й актуальність у питанні успішного функціонування аграрного сектору України.

Масштаби окремих напрямів, що складають спектр наукової діяльності академіка А.О. Бабича і його наукової школи у розв'язанні питання забезпечення продовольством та кормами вимагають подальших перспективних розвідок у цій проблемі та є актуальними для дослідників історії аграрної науки.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність працівникам Центрального Державного архіву вищих органів влади і управління України, ученим Інституту кормів і сільського господарства Поділля НААН, членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримала фінансової підтримки для дослідження, авторства та публікації цієї статті.

Джерела та література:

Архів Інституту кормовиробництва і сільського господарства Поділля. Особова справа Бабича Анатолія Олександровича (1936–2015). 112 арк.

Бабич, А. (1990). Оновити відносини з селом. *Подільська зоря*, 23 січня, 2.

Бабич, А. (1992). Гордіїв вузол сівозміни. *Голос України*, 102,1.

Бабич, А., Бабич-Побережна А. (2011). *Селекція, виробництво, торгівля і використання сої у світі*. К.: Аграрна наука, 548.

Богомолець, А. (1969). *Вибрані твори*. К. : Наукова думка, 424.

Вергунов, В. (2020). Історичний аспект розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні як складова формування національної ідентичності. *Вісник НАН України*, 7, 27.

Дробітько, А. (2002). *Формування урожаю зерна сої залежно від прийомів вирощування в умовах Південно-Західного Степу України* : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук. спец. 06.01.09 «Рослинництво» / А. Дробітько; УААН; Інститут землеробства; Інститут кормів УААН. 1995–1998, 23.

Задорожна, І. Становлення та розвиток наукової школи з проблем селекційно-технологічного забезпечення та розвитку аграрної науки. *Корми і кормовиробництво*, 2019, вип. 87, 151–162.

Іванюк, С. (1996). *Оцінка і створення вихідного матеріалу для селекції сої на продуктивність, імуностійкість до хвороб та покращеної якості насіння в умовах Лісостепу України* : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук : спец. 06.00.05 «Селекція і насінництво» / С. Іванюк; Інститут кормів УААН (1992–1995). К., 26.

Ковтун, К. (2006). *Наукове обґрунтування технологічних прийомів створення високпродуктивних багаторічних травостоїв при конвеєрному виробництві кормів на орних землях Лісостепу* : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук : спец. 06.01.12 «Кормовиробництво і лувівництво» / К. Ковтун; УААН; Інститут кормів. Вінниця, 40.

Корнійчук, О., Задорожний, В., Бабич-Побережна, А. (2021). Науковий спадок академіка Бабича Анатолія Олександровича. *Корми і кормовиробництво*, 2021, 10–14.

Михайлов, К. (2006). *Наукова школа академіка А. О. Бабича*. Вінниця : Діло, 120.

Молдован, Ж. (2007). *Продуктивність різночасно дозріваючих травостоїв залежно від видового складу компонентів в умовах Лісостепу Західного* : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук. спец. 06.01.12 «Кормовиробництво і лувівництво» / Ж. Молдован; УААН; Інститут кормів. Вінниця, 22.

Національна академія аграрних наук України. (2012). Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени) 1990–2011. К.: Аграрна наука, 872.

Степаненко, А. (1999). *Академік А. О. Бабич : і визнання, і шана, і довіря*. Вінниця : Тезис, 170.

Храмов, Ю. Наукові школи в НАН України. *Наука та наукознавство*, 2008, №4, 122–133.

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Galina O. Bukhta

Ilintsi Agrarian Vocational College
Postgraduate student (Ukraine)

**NAAS Academician A. Babych and His School of Agrarian Studies
(the End of the 20th – Beginning of the 21st Century)**

Abstract. *The purpose of the research is to determine the conditions of establishment and functioning, contribution to science, scientific-technical and social progress of the achievements of the academician A.O. Babych's scientific school, as well as the place and role of its scientific activities during the time of Soviet agrarian policy and the period of agricultural reform in Ukraine. The study of individual aspects of the scientific school's activities in solving the problem of food shortage during the period of deep crisis in agricultural production of the country and the transition from extensive methods of the collective farm state system to market-based economic conditions has been conducted based on archival materials. The research methodology is based on the utilization and combination of key general scientific principles, historicism, objectivity, scientificity, historical-biographical analysis in conjunction with historical-systemic, biographical, chronological, descriptive, and statistical methods. The scientific novelty of the research lies in the in-depth study achievements of the scientific school of A.O. Babych and his followers in the field of selection, plant science, and fodder production in the context of socio-political changes, based on a combination with materials from interviews with the academician's students and his family. This approach has facilitated a comprehensive examination of the historical contribution of the scientific school as a successful creative collective in addressing issues of agricultural science. Conclusions.* During the transformative changes in the agricultural sector and the resolution of scientific support issues in the selection and technological directions of Ukrainian agricultural production, a scientific school specializing in selection and technological support, as well as the development of agricultural science, was established by Academician A. O. Babych. The scientists of this scientific school conducted forward-looking research in selection, seed production of grain and forage crops, proposed concepts and methods in fodder production, made discoveries and inventions, and created numerous new varieties of fodder crops adapted to specific technological requirements. The technologies for their cultivation were refined and improved. These scientific developments not only enhanced the state of the fodder base but also ensured the production of high-quality and nutritious feeds. This played a significant role in the reformation of agricultural science in Ukraine and led to substantial scientific and production achievements.

Key words: Academician A. O. Babych, Institute of Fodder, history of agricultural science, fodder production, scientific school, plant science, selection, pupils.

References:

- Arkhiv Instytutu kormovyrobnytstva i silskoho hospodarstva Podillia.** Osobova sprava Babycha Anatoliia Oleksandrovycha (1936–2015). [Personal file of Anatolii Babych (1936-2015)].112 ark. [in Ukrainian]
- Babych, A.** (1990). Onovyty vidnosyny z selom. [Renew relations with the village]. *Podilska zoria – Podilska zorya, 23 sichnia, 2*
- Babych, A.** (1992). Hordiiv vuzol sivozminy. [Gordian knot of crop rotation]. *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine, 102,1.* [in Ukrainian]
- Babych, A.,** Babych-Poberezhna, A. (2011). *Selektsiia, vyrobnytstvo, torhivlia i vykorystannia soi u sviti.* [Soybean breeding, production, trade and use in the world]. K.: Ahrarna nauka, 548. [in Ukrainian].
- Bohomolets, A.** (1969). *Vybrani tvory.* [Selected works]. K.: Naukova dumka. 424. [in Ukrainian].
- Drobitko, A.** (2002). *Formuvannia urozhaiu zerna soi zalezghno vid pryiomiv vyroshchuvannia v umovakh Pivdenno-Zakhidnoho Stepu Ukrainy :* avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata silskohospodarskykh nauk. spets. 06.01.09 «Roslynnnytstvo». [Formation of soybean grain yield depending on cultivation methods in the conditions of the Southwestern Steppe of Ukraine : thesis for the degree of Candidate of Agricultural Sciences. specialty 06.01.09 "Plant growing"] / A. Drobitko; UAAN; Instytut zemlerobstva; Instytut kormiv UAAN. 1995–1998, 23. [in Ukrainian].
- Ivaniuk, S.** (1996). *Otsinka i stvorennia vykhidnoho materialu dlia selektsii soi na produktyvnist, imunostiikist do khvorob ta pokrashchenoi yakosti nasinnia v umovakh Lisostepu Ukrainy :* avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata silskohospodarskykh nauk : spets. 06.00.05 «Selektsiia i nasinnnytstvo». [Evaluation and creation of source material for soybean breeding for productivity, immunity to diseases and improved seed quality in the forest-steppe of Ukraine : thesis for the degree of Candidate of Agricultural Sciences : specialty 06.00.05 "Breeding and seed production"] / S. Ivaniuk; Instytut kormiv UAAN (1992–1995). K., 26. [in Ukrainian].

Khramov, Yu. Naukovi shkoly v NAN Ukrainy. [Scientific schools in the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Nauka ta naukoznavstvo – Science and science studies*, 2008, №4, 122–133. [in Ukrainian].

Korniichuk, O., Zadorozhnyi V., Babych-Poberezhna A. (2021). Naukovi spadok akademika Babycha Anatoliiia Oleksandrovycha. [Scientific heritage of academician Babych Anatolii Oleksandrovych]. *Kormy i kormovyrobnytstvo – Feed and feed production*, 2021, 10–14. [in Ukrainian].

Kovtun, K. (2006). *Naukove obgruntuvannia tekhnolohichnykh pryiomiv stvorennia vysokoproduktyvnykh bahatorichnykh travostoiv pry konveiernomu vyrobnytstvi kormiv na ornykh zemliakh Lisostepu* : avtoreferat dysertatsii na здобuttia naukovoho stupenia doktora silskohospodarskykh nauk : spets. 06.01.12 «Kormovyrobnytstvo i lukivnytstvo». [Scientific substantiation of technological methods for the creation of highly productive perennial grass stands in the conveyor production of fodder on arable lands of the Forest-Steppe : thesis for the degree of Doctor of Agricultural Sciences : specialty 06.01.12 "Forage and grassland production"] / K. Kovtun; UAAN; Instytut kormiv, Vinnytsia, 40. [in Ukrainian].

Moldovan, Zh. (2007). *Produktyvnist riznochasno dozrivaiuchykh travostoiv zalezhno vid vydovoho skladu komponentiv v umovakh Lisostepu Zakhidnoho* : avtoreferat dysertatsii na здобuttia naukovoho stupenia kandydata silskohospodarskykh nauk. spets. 06.01.12 «Kormovyrobnytstvo i lukivnytstvo». [Productivity of grass stands maturing at different times depending on the species composition of components in the conditions of the Western Forest-Steppe: thesis for the degree of Candidate of Agricultural Sciences. specialty 06.01.12 "Forage and grassland production"] / Zh. Moldovan; UAAN; Instytut kormiv. Vinnytsia, 22. [in Ukrainian].

Mykhailov, K. (2006). *Naukova shkola akademika A.O. Babycha. [Scientific school of academician A. Babych.]*. Vinnytsia : Dilo, 120. [in Ukrainian]

Natsionalna akademiia ahrarnykh nauk Ukrainy. (2012). Personalnyi sklad (akademiky, chleny-korespondenty, pochesni ta inozemni chleny)1990–2011. [National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. Personnel (academicians, corresponding members, honorary and foreign members)1990–2011]. *Ahrarna nauka*, 872. [in Ukrainian].

Stepanenko, A. (1999). Akademik A. O. Babych : i vyznannia, i shana, i doviria. [Academician A.O. Babych: recognition, honor and trust]. Vinnytsia : Tezys, 170. [in Ukrainian].

Verhunov, V. (2020). Istorychnyi aspekt rozvytku silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini yak skladova formuvannia natsionalnoi identychnosti. [Historical Aspect of the Development of Agricultural Research in Ukraine as a Component of the Formation of National Identity]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the National Academy Sciences of Ukraine*, 7, 27. [in Ukrainian].

CDAVO Ukraine – Centralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy, m. Kyiv [Central State Archive of Supreme Authorities of Ukraine]. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 15.07.2023 р.
Статтю рекомендовано до друку 02.09.2023 р.